

Önfia vágta sebét?

Bokros Lajos az *Élet és Irodalom* 2020. június 26-ai számában nagyívű esszét tett közzé „Önfia vágta sebét” címmel a trianoni tragédia tanulságait és okait elemezve. A trianoni békeszerződés centenáriumi évét követően – amely esztendő a koronavírus-járvány miatt a megemlékezéseket a vártnál csendesebb mederbe terelte – jó alkalom kínálkozik a Bokros Lajos által felvetettek konstruktív árnyalására, az esszé tartalmi és logikai sorrendjét megtartva olyan körülmények kiemelésére, amelyek más megvilágításba helyezhetik a trianoni sorsforduló okait. Válaszom azonban nemcsak Bokros Lajosnak szól, hanem a közvéleménynek is címzem, mert az esszé – különösen a magyar politika dualizmus kori kritikáját illetően – klisészerűen ismétli meg azon tételket, amelyek ma is megátolják a korabeli események tárgyilagos megítélését.

Az I. világháborút lezáró békerendszer és az önrendelkezési jog

Bokros Lajos dolgozata első tartalmi részében szemléletesen tárja elénk a Párizs környéki békerendszer eredményeit és Carlyle Aylmer Macartney nyomán felvázolja, összehasonlítja a hazánk által elszenvedett példátlan veszteségeket másokéval. Az a nézőpont, amit Bokros e körben ismertet, helyeselhető, elvégre rámutat az I. világháborút lezáró békerendszer összeurópai nézőpontjára. Az esszében vázoltak főbb megállapításaival tehát egyetérthetünk, azonban annak legfontosabb hiányosságát mégis ki kell emelni. Bokros Lajos Macartney nyomán maga is elismeri az önrendelkezési jog gyakorlatának visszasságait, ennek ellenére fenntartja azon állítást, hogy az önrendelkezési jog érvényre juttatása volt a legfőbb szempont a háborút követő rendezésben. Ez a kiindulópont nem csak vitatható, hanem mind a korabeli, mind a mai történelemtudomány és jogtörténet tudományának eredményeivel, forrásaival sem igazolható. Egyfelől

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF (1983) jogász, főosztályvezető (Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet Tudományszervezési Főosztály), egyetemi tanársegéd (KRE-ÁJK Kereskedelmi- és Pénzügyi Jogi Tanszék), óraadó (PPKE-JÁK Jegtörténeti Tanszék), szünetelő ügyvéd.

az önrendelkezési joggal kapcsolatban leírt és nem vitatott visszasságok, másfelől ennek legfőbb rendezési szempontként és elvként való minősítése el-lentétben áll egymással. Amennyiben ugyanis egy elvet elismerünk általános és legfőbb rendező szempontnak, úgy annak érvényre juttatása elsőbbséget kell élvezzen, ellenkező esetben a legfőbb szempont jellege nem tartható fent. A béke-rendszer megalkotása kapcsán a komoly tudományos kutatások egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy általános rendezőelveket nélkülözve, sőt a konszenzusos és stabil rendezést eleve kizárva – a vesztes államokat meg sem hívták a békekonferenciára. Az általános rendezési eszmék, ezáltal az ön-rendelkezési jog általános rendezési elvének hiányát mi sem bizonyítja jobban, hogy ennek érvényre juttatása, valamint Ausztria–Magyarország szétdarabo-lása is csak nagyon későn, gyakorlatilag csak 1918 elején lett háborús célként, a háború erkölcsi igazolásaként deklarálható.

Nem vitatható, hogy az I. világháború megszüntette a korábbi hatalmi rendet, az „európai koncert” által befolyásolt világpolitikát. A változásokat és a politikai térképek újrajrészolását egymással összehangolt békeszerződések rendszerével szentesítették a győztes Szövetséges és Társult Főhatalmak. Általános rendezési elvek hiányában a békeszerződések győztesek általi egyoldalú megalkotása során elsődlegesen a legyőzött hatalmak megbüntetésére irányuló szándék érvénye-sült, amelyet döntő mértékben befolyásolt az egymással is versengő nacionalizmu-sok, valamint az antanthatalmak gazdasági, katonai és politikai érdekei, bizton-sági céljai. A politikai és katonai realitás önrendelkezési joggal való konfliktusát mindig az előbbi javára döntötték el. Az elv következetes vagy legalább kiegészítő jelleggel való érvényesítése nyilvánvalóan más határok kialakítását eredményezte volna nemcsak Magyarország esetében, hanem a Szudétavidék vagy Ausztria okán akár Németország területe is növekedhetett volna. Tovább árnyalja, mi több meg-fosztja általános minőségétől ezt az elvet, hogy a népek önrendelkezési jogát csak a legyőzöttekkel szemben érvényesítették. A politikai, gazdasági és katonai célokat Macartney nyomán Bokros is kiemelte, ugyanakkor nem vonta le az abból fakadó legkézenfekvőbb következtetést: rendezőelvek hiányában az ön-rendelkezési jog érvényre juttatása alapvető minőségében egyáltalán nem iga-zolható, kiegészítő jellegében vitatható. Valójában tehát az önrendelkezési jog elvét zászlójukra tűző Szövetséges és Társult Hatalmak elsődleges háborús céljaikat ezen elv mögé rejtve érvényesítették a legyőzöttekkel szemben.

Az esszé e körben egyebekben felvetette Magyarország hadba nem lépésé-nek kérdését. Mindez könnyen tisztázható, ugyanis a dualista államberendez-keedés realitása – könyvtárnyi szakirodalommal is alátámasztottan – valójában nem tette lehetővé, hogy a háborúból Magyarország kimaradjon. A Monarchia Balkán-háborúiban tanúsított passzivitása már korábban is kikezdte nagyha-talmi tekintélyét, ami külső okként sajnos a háború mellett szólt. Ennél azonban súlyosabb ok volt, hogy a korban pontosan a felfokozott nacionalizmusból ered-dően gyakorlatilag minden európai hatalom egy *casus bellire* várt. A magyar miniszterelnök, Tisza István pontosan Magyarország lehetőségeit mérlegelve

kívánta ezt a háborút elkerülni, és a végsőkig a diplomáciai megoldás mellett állt ki. Mindazonáltal nem szabad elfelednünk, az állam trónörökösével egy másik állam befolyásos tisztségviselőre visszavezethető terrorista merényletben végeztek. A terrorizmusra adott válasz napjainkban is háborúhoz vezet.

Az esszé a továbbiakban osztályozva rögzíti az egyes államok viszonyát a békerendszerhez. Bokros Lajos további megállapításait annyiban kívánom e körben kiegészíteni, hogy álláspontom szerint a békét mindenki elvesztette. A békerendszer az új határok mellett kialakította a nemzetközi szerződéseken alapuló nemzetközi kisebbségvédelmi jogot. A felállított nemzetközi jogi intézményekkel maguk a Szövetséges és Társult Főhatalmak ismerték be az önrendelkezési jog érvényre juttatásának kudarcát. A nemzetiségi elv alkalmazásának lehetetlensége és az egyébként ezen elvvel indokolt határrevíziók elutasítása ugyan a Szövetséges és Társult Főhatalmakat a nemzeti kisebbségek jogvédelmének tényleges biztosítására sarkallták. Ami viszont problémás, hogy a nemzetközi jogi legitimitást nyert kisebbségvédelem védelmi szintje és megoldásai ugyanakkor meg sem közelítették a korábbi magyar jog által eszközölt megoldásokat. A rendszer bizonyos kompenzációként volt értelmezhető azon nemzetrészek esetében, amelyek az önrendelkezési joggal nem élhettek. A cél a kisebbségi népesség megnyugtatása és az új helyzettel való megbékélése mellett a békés asszimiláció – Magyarországgal szemben súlyos kritikaként, sőt bűnként és háborús okként aposztrofált – politikai célját foglalta magába, azt kifejezetten kívánatosként pártolta. Mivel a nemzetközi rendszer jóval kevesebb jogot garantált a kisebbségeknek, mint a magyar alkotmányjog, ez előrevetítette a kirekesztő és erőszakos asszimilációs nemzetállami politikák térnyerését.

A kisebbségvédelmi szerződéseket az új államok, illetve új területek megszerzése szempontjából elismerési feltételként terjesztették elő, azonban a kötelezett államok rendkívül heves ellenállást tanúsítottak velük szemben. Ezen államok a kisebbségvédelmi szerződéseket egyenlőtlennek tartották, abszolút és érintetlen szuverenitásuk elleni támadásként értékelték, és belső jogrendjük jogegyenlőségi klauzulái okán feleslegesnek ítélték. Az ellenérvek ismeretében a szerződések aláírásához, átültetéséhez, azaz a kisebbségek védelméhez valós akarat és szándék nem társult, így a rendelkezések végrehajtásához fűzött remények már aláírásuk pillanatában illuzórikusak voltak. Románia esetében például ez az attitűd oda vezetett, hogy a kisebbségvédelmi szerződés végrehajtását nyíltan megtagadták. A román alkotmányjog azt az álláspontot képviselte, hogy a becikkelyezett nemzetközi szerződésnek csak az általános törvényekkel egyenlő hatálya van, így azt a későbbi törvényhozás módosíthatta, hatályon kívül helyezhette. Később a román alkotmányos gondolkodás eljutott arra a következtetésre is, hogy a törvényhozás csupán a nemzetközi szerződések hasznossága és alkalmassága felett jogosult dönteni a ratifikáció során, a ratifikáció nem keletkeztet a kormányzat számára végrehajtási kötelezettséget.

A contrario merül fel a kérdés: ha a magyar alkotmányos rend által garantált jogokat az önrendelkezési jog érvényre juttatásával kritizálták a Szövetséges

és Társult Főhatalmak, miért nem biztosítottak legalább olyan szintű védelmet, amelyet korábbi évtizedekben széles körű sajtókampányokban kifogásoltak? Másik oldalról megvilágítva a kérdést, amennyiben tudták, hogy a kötelezett országok egyetértése a kisebbségvédelem terén csupán fiktív jellegű, miért nem gondoskodtak egy valóban hatékony rendszerről. Azt már csak kiegészítő megjegyzéséként emelném ki, hogy Ausztria–Magyarország a nemzetiségi kihívást elismerő és azt alkotmányosan kezelő állam volt. A Monarchiában az állam által garantált jogok alapján erősödtek meg a nemzetiségi mozgalmak, amelyek a dualista állam széteséséhez hozzájárultak. Az ezen eredményt kívánó, azokat megalapozó mozgalmakban aktív szerepet vállaló nemzetiségi vezetők már az utódállamok törvényhozóiként vonhatták le a Monarchia szétesésére vezető folyamatok tanulságait, és tagadták meg az általuk korábban követelt jogok elismerését vagy gyakorlását.

A békét az önrendelkezési jog ideológiai alapjának és a konszenzusos rendezés lehetőségének megtagadásával így maguk a győztesek is elvesztették, magatartásuk a II. világháború közvetlen okaként értelmezhető.

A magyar politika kritikája

Az esszé második tartalmi eleme a korabeli magyar politikai vezetéssel szembeni, megítélésem szerint elfogult és nem mindenben helytálló, ugyanakkor a közfelfogásban uralkodó kritikát tartalmazza.

Bokros Lajos ebben a körben nagyvonalúan elfelejtkezik arról a tényről, hogy Magyarország esetében a nemzetiségi probléma és az arra adott válaszok a nacionalizmus politikatörténeti megjelenésével egyidejűleg indultak el. Következésképpen a magyar állam nem mintakövető volt, hanem a nemzeti eszme fejlődésével párhuzamosan igyekezett annak kihívásaira választ adni, azaz a nemzeti kihívás egyszerre oka és okozata a magyar alkotmányfejlődés ekkori eredményeinek. A magyar nemzeti eszme a Habsburg birodalmi centralizációs törekvésekkel szemben megfogalmazott programként elsőként jelentkezett, eredetileg a rendi keretek felszámolását célozta, azaz a középkori eredetű rendiség és partikularizmus ellen és nem a lakosság nem magyar nyelvű részei ellen irányult. A jogegyenlőség tételét képviselő liberális reformellenzék nem volt modern értelemben vett nacionalista, ellenkezőleg, az egységes, unitárius, azaz azonos elvek alapján szervezett állam koncepcióját képviselte, amelyben mindenki egyenlő jogokat élvez, akár magyar anyanyelvű, akár nem. A 19. században ezen politika szerint szüntették meg a rendi kiváltságokat és a partikuláris jogrendszerek sokaságát. A rendi magyar állam széttöredezett örökségének felszámolásával a modern államot kívánták megteremteni. A magyar alkotmányos gondolkodás – bár a nemzetiség attribútumának a nyelvet fogadta el – a lakosság nyelvi töredezettsége okán nem helyezkedhetett a nyelvi alapú nemzetfogalmon alapuló nemzetállam koncepciójára, így a középkori *hungarus*

tudat újraértelmezésével, a rendi nemesi nemzet jogainak általános kiterjesztésével a mai napig alkotmányos jelentőségű politikai nemzet fogalmát alkotta meg. Az eredmény, a *natio Hungarica* pedig az addig jogkorlátozások alatt szenvedő magyar és nem magyar nyelvű társadalmi rétegek felemelkedését is jelentette. A történelmi folyamat során ugyanakkor a nyelvi kisebbségek nemzeti-ségi mozgalmai is fejlődésnek indultak, és pontosan a magyar mintát követve párhuzamos nemzetépítéseket eredményeztek az államon belül. A magyar jogalkotás tehát egyszerre volt a nemzetiségi kihívásra adott válasz, valamint az erősödő nemzetiségi kihívás oka, amely tények még inkább egy etnikailag semleges állam létrehozására sarkallták a magyar elitet.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején a nemzetiségi mozgalmak, bár az állampolgári jogegyenlőséget és jogkiterjesztést elfogadták, azonban Ausztria által is támogatottan, több esetben fegyveresen álltak szemben az alkotmányos magyar kormányzattal. A polgárháborús konfliktusok eredőinek feloldása és a nemzetiségekkel való megbékélés a szabadságharc kudarcát követően így a kiegyezésig terjedő időszak hangsúlyos politikai programjává vált mindkét oldalon. A megbékélés őszinte szándéka több megoldási javaslatot is eredményezett a *status quo* megőrzésétől a föderatív állam megalkotásáig, azonban végül a politikai magyar nemzet koncepciója vált dominánssá. Ennek oka azonban nem a magyar elnyomás tézisében és nem egy erőszakos állampolitikában lelhető fel, ellenkezőleg: a politikai nemzet fogalmi kerete adott lehetőséget a legteljesebb mértékben egy etnikailag semleges, de területi integritásában nem veszélyeztetett államkeret megalkotására. A politikai magyar nemzet nem volt más, mint egyenjogú magyar állampolgárok politikai közössége, bármely nemzetiséghez, azaz nyelvi-vallási-kulturális közösséghez tartozzanak is tagjai. Deák Ferenc és Eötvös József ettől a megoldástól remélte a közös magyar, helyesebben magyarországi identitás megszületését, élesen elválasztva egymástól a társadalom kulturális és nyelvi közösségeit, azaz a nemzetiségeket – értve ezen a nemzetiségek egyikeként a magyart is – a magyar állampolgárok politikai közösségétől. A magyar szó kettős jelentése, azaz kulturális közösség és politikai közösség, a különböző célok által determinált vegyítésére és értelmezésre is alapot adhatott, és ad ma is. Ezáltal sok esetben tévesen, sőt rosszindulatúan a politikai magyar nemzet államát magyar kulturális és nyelvi nemzetállamnak mutatják be. Ez az értelmezés a jelzett fogalmi vegyítéssel úgy igazolja saját állítását az elnyomó magyar politikát illetően, hogy a kulturális közösséget jelentő magyar kifejezést azonosítja a magyar politikai nemzet fogalmával anélkül, hogy Deák és Eötvös gondolatait, mi több, az esszében is hivatkozott 1868. évi XLIV. törvénycikk, azaz a Nemzetiségi törvény képviselőházi vagy főrendiházi vitájában elhangzott nemzetiségi kifogásokat cáfoló álláspontjait áttekintené.

A magyar állam a politikai nemzet fogalmával szervezett államként és nem nyelvi vagy kulturális alapon konstituált nemzetállamként létezett. A magyar állam elismerte a nyelvi és vallási kisebbségeket és azok jogait, az állam

alkotmányos rendjében valamennyi kisebbségi nyelv használatát széles körben biztosították, a magyar államnyelv elsődlegességével, hivatalos és közvetítói minősége rögzítésével. Elegendő csak egy korabeli többnyelvű bankjegyre tekinteni, vagy a nemzetiségi sajtó akkori kiadványait átlapozni. Tagadhatatlan, hogy a nemzetiségek kollektív jogalanyisága, területi alapú önkormányzatiságának elismerése nem történt meg, ennek oka azonban szintén nem az elnyomás volt. A kor felfogása szerint ilyen autonóm területek az állam területi épségét veszélyeztették, illetve az alig megszüntetett kiváltságos területi önkormányzatok megismétlését összeegyeztethetetlennek tartották a modern állameszmével. A területi autonómia kérdésének korabeli felfogását ma az állam- és jogtudomány nem osztja, de abban a korban, különösen a szomszédos államok területi igényeit ismerve, teljesen védhető álláspontként érvényesült. Sok esetben maguk a nemzetiségi képviselők hangoztatták a szomszédos államok felé irányuló – ezen államok félhivatalos állampolitikáját is jelentő – elszakadási törekvéseiket.

A kiegyezési kor időszakában tehát a magyar állam önvédelmi és modern államszervezeti alapon nemzetiségi szempontból semleges alapállásra helyezkedett. Magyarországon a jogok gyakorlása – a közéleti pályákat, így az országgyűlési képviselői minőséget és a klasszikus jogászi hivatásokat leszámítva – nélkülözötte a nemzeti aspektust, uralkodó felfogásként és gyakorlatként érvényesült az állampolgárok jogi egyenlősége, az állam önkorlátozása és a közigazgatás bírói kontrollja és a bírói jogvédelem, a jogállam. A kisebbségek alkotmányos jogállását meghatározó jogszabályok közül a Nemzetiségi törvényt tekintette a magyar politikum vezető rétege a nemzetiségek Magna Chartájának és a társadalmi konszolidáció, valamint a jogkiterjesztés feltételének. Állandó és az esszében is ismételt kritika a Nemzetiségi törvénnyel szemben, hogy az a valóságban nem érvényesült. A kép azonban itt is árnyalendő, ugyanis a Nemzetiségi törvényt maguk a kisebbségek utasították vissza annak meghozatala idején. Az elutasítottság okán, amelyet a föderalista javaslatok elvetése okozott, mind a magyar, mind a kisebbségi politikai elit álláspontjai megmerevedtek. Tekintettel arra, hogy az etnikailag semleges államcél a fenti okokból kifolyólag változatlan volt, a magyar állam az állampolgári jogegyenlőség tételét nem adhatta fel, de a Nemzetiségi törvény elutasítása és a számonkérés hiánya valóban a közvetett asszimilációs eszközök térnyeréséhez vezettek, amelyek pontos vizsgálatával azonban az esszé adós marad.

Az asszimiláció eszközeként a magyar államnyelv elsajátításának kérdése és ezáltal az oktatás szabályozása került Bokros Lajos elemzésének a középpontjába. Az oktatásnak az államszervezet hatékonysága nemzetiségek által sem vitatott elemeként is volt jelentősége. Az oktatás területét érintő jogszabályok annak ellenére heves nemzetiségi tiltakozásokat váltottak ki, hogy korábban maguk a nemzetiségi képviselők tárták fel a Nemzetiségi törvény vitájában, hogy a közéleti pályák feltétele a magyar nyelv megfelelő ismerete. Különösen igaz ez a választójog kérdésében, ahol a magyar nyelvismeret a vagyoni

cenzusok meghatározása mellett döntően hatott a nemzetiségi képviselők arányára és ezáltal a jogalkotásra. Viszont ki kell emelni, hogy az oktatás területén az egyes polgárok, községek, egyházak és egyházközségek által létrehozott alsó, közép és felső tanodák nyelvét az alapítók határozták meg. A felső népiskolákban ugyan már 1868-tól kötelező volt a magyar nyelv oktatása, de a nem magyar tannyelvű iskolákban csak 1883-tól írták elő a magyar nyelven kívül a magyar nyelv és irodalom történelmének megfelelő óraszámban való oktatási kötelezettségét. Az esszében is hivatkozott kisdédóvók tekintetében 1891-től írták elő a magyar nyelv mint államnyelv ismeretébe való bevezetést, de nem foglalkozási nyelvként való alkalmazás kötelezettségét. Az oktatási jogszabályokat az ún. Lex Apponyi egészítette ki, és az asszimilációt alapvetően az a rendelkezése szolgálta, hogy a magyar tannyelvű oktatási intézmények előnyösebb állami támogatásban részesülnek, mint a más nyelveken oktató intézmények, ugyanakkor a támogatás igénylése alapvetően szabad döntés tárgya volt. A jogszabályok rendelkezéseiből és a valós gyakorlatból sem olvasható ki az az általános tétel, amely szerint a magyar nyelv kizárólagossága érvényesült volna az oktatásban: a magyar nyelvet döntően idegen nyelvként tanították. A korszakkal kapcsolatban nem szabad azt a tényt mellőzni, hogy az etnikailag semleges Magyarországon a kisebbségek addig nem tapasztalt kulturális fejlődés alanyivá váltak. A nemzetiségi kulturális egyesületek, oktatási intézmények, egyházi szervezetek és a nemzetiségi sajtó is virágzott, azaz nemzetiségi elnyomásról a magyar állam esetében – összehasonlítva a korabeli Európa, majd később az utódállamok gyakorlatával – nem beszélhetünk. A magyar állam nem várta el a kisebbségek részéről az identitásuk feladását, a szélsőséges törvényjavaslatokat nem tárgyalta, a szélsőségeket a status quo megőrzése érdekében elutasította. A magyar politikum asszimilációs törekvései a kor általános felfogásától nem tértek el, erőszakos asszimiláció – ellentétben az utódállamok kezdeti és későbbi, sok esetben ma is hatályos, illetve ténylegesen kodifikációt nyert kirekesztő és erőszakos gyakorlatával – Magyarországot nem jellemezte. A magyar államnyelv ismerete a közéleti pálya feltételeként nyilvánvalóan hátrányos volt szociológiai szempontból, azonban annak elsajátítása esetén a nemzetiségek tagjai semmilyen megkülönböztetést vagy egyéb hátrányt nem szenvedtek el, sőt identitásuk megőrzése mellett fényes karriert futhattak be. A nyelvi asszimiláció – a magyarországi zsidóság többségének kivételével – nem jelentett és nem eredményezett a politikai asszimilációt, a deáki-eötvösi koncepció szerinti közös identitás megszületésének kívánt eredménye tehát elmaradt. A magyar államnyelvet tökéletesen elsajátító nemzetiségi vezetők példája mindezt bizonyítja. A magyar nyelv elsajátításának elmulasztása a magánszférában nem eredményezett hátrányt. A fenti alapok tisztázását követően a lényegi kérdés az, hogy mennyiben igazolható a magyar politika felelőssége az esszében foglaltak szerint a trianoni tragédiában?

Álláspontom szerint a nemzetiségi kérdés esetében az alkotmányos szabályok és gyakorlat újragondolását több paradox helyzet nehezítette, illetve tette

lehetetlenné, amely által a magyar politikum felelőssége árnyalendő, illetve a nemzetiségek felelőségének kérdése is legitim módon felvethető. Az alapvető és a Bokros-esszé állásfoglalásaival ellentétes tételeim a következők:

1. Az állam saját érdekében nem térhetett le az etnikailag semleges alapállásról. A sajtóban, illetve a Képviselőházban tagadhatatlanul jelen levő sovinizmus és a politikai realitás konfliktusát gyakorlatilag minden esetben az utóbbi javára döntötte el az elit.

2. A Nemzetiségi törvény alapján a társadalmi konszolidációra a folyamatos jogkiterjesztés elvének érvényesítésével valós lehetőség nyílt. A Nemzetiségi törvény elutasítása azonban mind a magyar, mind a kisebbségek oldalán a nacionalizmus dinamikáját erősítette, sőt, sok esetben sovinizmussá torzította. A folyamatra hatványozottan hatott a nagyhatalmak, illetve a szomszédos államok Monarchiával szembeni politikája, sajtókampánya és nyílt területi igényei. A dualizmus korszakának végén tehát a körülmények a korszak vezetői által is felismert módon radikálisan megváltoztak. A nemzetiségek a Nemzetiségi törvényt és annak egységes politikai nemzetfogalmát – a konszolidáció feltételét – nem fogadták el, ennek ellenére a már garantált jogokon túl fogalmaztak meg igényeket, továbbá a szomszédos országokkal való kapcsolataik – később nyílt elszakadási igényeik – veszélyeztették a magyar állam területi integritását. Következésképpen a tárgyalási alapok tekintetében a megbékélés és kölcsönös bizalom, valamint a magyar állam területi integritásának elve hiányzott. A Nemzetiségi törvény elvi alapjáról való bármilyen irányú elmozdulás két okból is lehetetlenné vált. Egyrészt amennyiben arról a társadalmi többség igényeinek irányába történt volna elmozdulás a felfokozott magyar nacionalizmus jegyében a tényleges magyar etnikai nemzetállam irányába, úgy a nemzetiségi törekvések fokozottabb radikalizálódása következett volna be. Másrészt a nemzetiségi igények teljesítése irányába történő bármilyen elmozdulás a magyar állam unitárius alapállását és területi integritását hozta volna lehetetlen és fenntarthatatlan helyzetbe. Ez valós történelmi csapdahelyzet.

3. Külön is érdemes hangsúlyozni az ellentétek feloldhatatlanságának nemzetközi aspektusait. Az I. világháborút közvetlenül megelőző időszakban a Magyarország ellen irányuló külföldi sajtótevékenység, az antanthatalmak politikai manőverei – különösen az Oroszország által támogatott pánszlávizmus és a szerb Obrenović-ház bukását követő délszláv mozgalmak megerősödése, illetve a trónörökös trializmust és a föderalizmust nyíltan támogató – bár annak megvalósítása ígéretét inkább politikai eszközként felhasználó – elképzelései, végezetül Románia Balkán-háborúiban való megerősödése és irredentista alapállása szintén a dualizmushoz való merev ragaszkodásra sarkallták a vezető államférfiakat.

4. A fenti folyamatokkal egyidejűleg egyes gondolkodók és vezető magyar politikusok a felfokozott nacionalizmus élét egyéb megoldási javaslatokkal is kívánták tompítani, hangsúlyozva az egyéni szabadságjogok és különösen a gazdasági és kulturális jogok nemzetiségtől független előnyeit és azoknak a magyar állam általi biztosítását. Ebbe a körbe illeszkedik gróf Zichy Nándor Katolikus

Néppártjának megalapítása, amelynek célja a magyar állam többségi lakosságát vallási szempontból képező katolikus népesség egy szervezetbe tömörítése volt. A cél egyértelmű, nacionalizmus helyett vallási identitás alternatívájának a kiépítése a magyar állam védelme érdekében. Részben illeszkedik ebbe a körbe a szociáldemokrata és a kommunista ideológia is, amelyek – alapvetően nem ismerve fel a kérdés jelentőségét – a nemzeti érzést filozófiai alapon tagadták. A baloldali állam- és társadalomelmélet a kizsálmányoló-kizsákmányolt ellentét talaján, internacionalista alapon, a kapitalizmus felszámolásától várta a létező, de általa tagadott vagy másodlagosnak tekintett nemzetiségi kihívás megoldását. Itt szükséges megjegyezni, hogy a kommunista ideológia egyértelműen visszaütötte a nemzetiségi kérdés jelentőségét, később azonban osztályszemléletével szemben a Monarchia szétesésének legfőbb okát mégis abban látta. Ez az interpretáció mind a mai napig a közfelfogásban és így az esszében is uralkodó álláspont.

5. A fentiekben kifejtett okok tehát együttesen mind a nemzetiségi mozgalmak igényeinek, mind az állam közjogi alapjainak újragondolását, így többek között az általános és titkos választójog bevezetését lehetetlenné tették. A kormányzat, azaz a magyar politikai elit felismerte a kérdés tárgyalásának szükségességét és megoldásának az elkerülhetetlenségét, és tényleges megoldásra törekedett. A magyar elit ennek az erőfeszítésnek a keretében a nemzetiségi kérdés új alapokra helyezését nyíltan vállalta, a kormányprogramba emelte, és tárgyalásokat folytatott a nemzetiségi vezetőkkel.

6. Másik oldalról szemlélve a kérdést az a következtetés is levonható – különösen a román–magyar megbékélést célzó Tisza István által folytatott tárgyalásokkal kapcsolatban –, hogy a kérdés megoldatlansága, a konszolidáció elmaradása a szomszédos államok politikai elitjének és a magyarországi nemzetiségek kezében a Monarchiával szembeni távlati célok ütőkártyájaként érvényesült. A magyar állam nemzetiségekkel való megegyezése és a valós társadalmi konszolidáció eredményeképpen a délszláv, román, csehszlovák államcél megvalósítása került volna veszélybe, így a tárgyalási alapok közelítése és az őszinte megoldás ez okból is lehetetlen volt, vagyis ebben a kérdés rendezése a nemzetiségek részéről nem volt cél. Ezen okokból a megoldást és a magyar állam konszolidációját valójában sem a nemzetiségi képviselők, sem a szomszédos anyaállamok nem szorgalmazták.

7. Álláspontom szerint alapvetően nem tartható az a közfelfogásban rögzült tétel, amely szerint a magyar jogalkotás, a magyar politikai elit a nemzetiségi kihívásra nem megfelelő választ adott, vagy el kívánta nyomni a nemzetiségeket. Éppen ellenkezőleg, a magyar kormányzat mereven ragaszkodott a Nemzetiségi törvény semleges alapállásához, és ezzel egyszerre fogta vissza mind a magyar, mind a nemzetiségi képviselők sovinizmusát. A korabeli képviselőházi vitákat rögzítő jegyzőkönyvek, sajtótermékek túlzó felhangjai, álláspontjai éppen a kormányzati elit status quo-hoz ragaszkodása okán nem nyert és nem is nyerhetett állampolitikai legitimitást. A Nemzetiségi törvény vitájában

elhangzott álláspontok, Horvátország különleges autonómiájának és Ausztria részben kollektív jogok talaján álló államszervezete szétesésének az ismeretében rögzíthető, hogy a felfokozott nacionalizmus korában a nemzetiségi kihívás erejét már semmilyen kisebbségi jogi megoldás nem tudta volna elvenni. Sem Ausztria megoldása, sem a horvát közjogi különállás és önkormányzatiság garantálása nem tompította az elszakadási törekvéseket. A magyar vezetés alapvető hibája e körben megítélésem szerint az volt, hogy a Nemzetiségi törvény hatékony és egyoldalú végrehajtásával nem építette tovább a konszolidáció alapjait. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a Monarchia nagyhatalmi státusából fakadóan a békés asszimiláció eredményeiben alappal bízhatott a magyar elit, valamint területi integritását pontosan ez a nagyhatalmi helyzet és a dualizmus rendszere biztosította.

A magyar állam a lehetőségekhez képest a végsőkig képviselte az állampolgári jogegyenlőségen alapuló modern állam elvét, és törekedett az etnikailag semleges jogállam fenntartására, a legtöbb esetben éppen a magyar sovinizta politika képviselőivel szemben. Pontosán a magyar vezetők által kezdeményezett konszolidációs tárgyalások mutattak rá arra, hogy a nemzetiségek által valójában feloldani sem kívánt ellentétek vetítették előre a „Finis Hungariae” eredményét már az I. világháborút megelőzően.

Ámmer Gergő: Back to the Nature